

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Добрин Христов Канев, ПН Политически науки (3.3)

на дисертацията на Емил Красимиров Марков

на тема **“Влиянието на европейската социалдемократия върху политическото и програмно развитие на българската посткомунистическа левица (2007-2019)”**

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.3. Политически науки (Съвременна българска политика)

Темата на представената за публична защита дисертация на Емил Марков - “Влиянието на европейската социалдемократия върху политическото и програмно развитие на българската посткомунистическа левица (2007-2019)”, ни връща към една сякаш изоставена проблематика в изследванията на българската политическа наука. И ако все пак можем да срещнем анализи на отделни европейски социалдемократически и социалистически партии, то слабо осветени остават въпросите за влиянието на установените европейски социалдемократически партии и техните международни организации върху трансформиранияте партии от същото политическо семейство в посткомунистическа Европа. Темата има своето място и своята значимост в изследователския процес както поради мястото и ролята на тази партийна фамилия в партийните системи на много страни, така и поради важността на посоката на развитие на политическото и програмно развитие на „новите“ социалдемократически партии.

Научната значимост на изследването на Емил Марков нараства и поради това, че той анализира тези процеси в България, което предполага да се открият нови аспекти на функционирането и характера на българската партийна система, които в определен смисъл могат да бъдат част от един европейски процес.

Основен обект на анализ на автора е Българската социалистическа партия (БСП): „А „българска посткомунистическа левица“ наричаме най-вече БСП, защото е най-голямата в електорално и във всяко друго отношение партия, води най-интензивен програмен и идеологически живот (като политически програми, предизборни манифести и т.н.)» (с. 35).

В началото на новото хилядолетие БСП беше приета последователно в Социалистическия интернационал (2003 г.) и в Партията на европейските социалисти (2005/2006 г.). С това за нея приключи един започнал в началото на 90-те години на XX век продължителен процес на

трансформация и придобиване на международна легитимност като част от световната и европейската социалдемократическа общност.

Наистина състоянието в момента на европейската социалдемократия, в частност и на БСП, не е добро, но все пак става дума за партийно семейство, което е преживявало множество кризи и все пак е оцелявало. Така че този моментен факт не накърнява значимостта и актуалността на изследователската тема на дисертацията.

Влиянието на европейската социалдемократия върху трансформацията на БСП до 2003/2006 г. беше както значимо, така и по-видимо. Авторът ни насочва към един последващ период – от 2007 до 2019 г., когато БСП вече е легитимирана като социалдемократическа партия и поради този факт споменатото влияние подлежи на нова, внимателна оценка - доколко е налице продължение на посоката и интензитета на това първоначално влияние, доколко съществува паралелност в евентуалните промени на българско и европейско равнище, доколко може да се открие съвместимост на отговорите на новите социални, икономически и политически феномени или се очертават противоречия и разминавания в това отношение. Авторът е предпочел да изследва процеса на възможното влияние основно в полето на програмното развитие на европейската социалдемократия, от една страна, и на българската посткомунистическа левица (БСП), от друга.

Може още в началото да се каже, че той е постигнал положителни резултати в процеса на изследване, които се дължат на умението му да изгражда логичен и завършен научен продукт, демонстрирано в настоящата дисертация.

Още в началото ясно са поставени **изследователските цели**. Това са, от една страна, да се открие дали и до каква степен програмното развитие на българската посткомунистическа левица (БСП) в този период следва еволюцията на европейската социалдемократия или се отклонява от нея. От друга страна, да се установи какви са възгледите и позициите от страна участниците в този процес от българска страна спрямо неговия характер и неговото протичане (вж. с. 6). Постигането на тези цели се очаква да бъде осъществено чрез изпълнението на поредица от **изследователски задачи**. Във връзка с първата поставена изследователска цел авторът посочва необходимостта, първо, от изясняване на ключови понятия в изследователското поле; второ, от проследяване на програмните промени в европейската социалдемократия и в българската левица в този период; трето, от разкриване на характеристиките на тези промени, на техните особености и различия, за да може на тази база да бъдат направени изводи за основните точки на припокриване и различие между двете страни. По отношение на реализиране на втората изследователска цел Емил Марков предлага и

осъществява емпирично проучване, което да покаже как се възприема този процес от страна на българските участници (вж. с. 7).

Хипотезата, която следва да се тества и верифицира в дисертационния труд, е формулирана по следния начин: Европеизацията на българската посткомунистическа левица в посочения период се развива под силното влияние на европейската социалдемократия, което обаче постепенно отслабва за сметка на един все повече национален дневен ред (вж. с. 6).

За да тества така поставената хипотеза и да изпълни изследователските си цели авторът е стъпил на подходяща **методология**, съчетаваща исторически подход при прегледа на развитието на европейската социалдемократия и българската посткомунистическа левица с case study при анализа на състоянието на двата обекта на изследване. Важно място заема документният анализ поради акцента върху програмното развитие. Този документен анализ преминава в сравнителен анализ на партийни документи, когато се търси общото и различното между идеите и политиките на двете разглеждани страни. В края на работата дисертантът успешно е осъществил качествено проучване по метода на полустандартизираните интервюта. Всичко това доказва негово умение да прилага различни методи на изследване в зависимост от поставените изследователски цели.

Привлечените от Емил Марков **източници** са многобройни и достатъчно представителни за изпълнение на изследователската цел. Първичните източници включват основни документи на двете партии с акцент върху предизборните манифести на БСП и на ПЕС, изявления на техни лидери, статистически и електорални данни. Прегледът на използваните вторични източници показва, че авторът е отлично запознат с основни български и чуждестрани автори и трудове, които разработват тази сфера на политическото знание. Това личи в целия текст на доктората и е една от неговите особено силни страни.

Организацията на текста също е адекватна на преследваните изследователски задачи. Авторът е структурирал работата си в увод, заключение и четири отделни глави, всяка от които изглежда необходима за отговор на издигнатата хипотеза.

Тръгва се с една по-скоро **обща първа глава**, която дава широка картина на развитието на европейската и на българската социалдемократия. Тя сякаш изпълнява двояка роля. От една страна, в нея е извършен аналитичен обзор на значителна по количеството си научна литература от вторична източници по темата. От друга страна, тя е своеобразна основа и изходна база на предстоящото конкретно изследване, която е изтъкана от няколко сегмента, разделени наполовина между двете страни на изследването – европейската и българската.

Започва се с параграф, назован „Развитието и дилемите на европейската социалдемократия“, който съдържа бегъл обзор на исторически щрихи и съвременни проблеми пред социалдемократията. Следва част, посветена на кризата на социалдемократията, като тази криза авторът свежда главно до електорални измерения - „систематичните електорални неуспехи и западане на влиянието на класически социалдемократически партии като Германската социалдемократическа партия, Френската социалистическа партия и ред други“ (с. 15). Че единствено електоралното измерение няма как да е характеристиката на кризата, проличава, когато авторът търси отговори на причините за тази криза. Той отново ги представя чрез излагането на множество различни мнения в наличната научна литература. И тук се появяват измерения на кризата, свързани в обективни икономически и социално-структурни промени в условията на глобализация, както и със сериозни неудачи при идеологически и политико-стратегически решения, взети от съвременната социалдемократия. Но всъщност авторът не се задълбочава достатъчно в това отношение, вероятно защото картината за кризата му е нужна по-скоро като подтик за идейно-програмните промени в социалдемократическите партии и в техните международни организации, за да може по-късно той да ги изтъкне и сравни с развитието в „новите демокрации“ и най-вече в България.

Втората група елементи в този първа обща глава са свързани именно с това развитие. Анализът започва от по-общата тема за процеса на европеизация на политическите партии в Централна и Източна Европа с акцент, от една страна, върху възможните подходи на изследване на феномена (тук са посочени подходящи автори и методи), а от друга страна, върху спецификата при европеизацията специално на посткомунистическите политически партии. Тук изводите на автора са, че макар ефектите от европеизацията на политическите партии да са нееднозначни, налице е сериозно навлизане на европейската проблематика в партийните програми и послания. Често обаче търсенето на нова легитимност от страна на бившите комунистически партии в региона води по-скоро до копиране на програмите на западноевропейските партии. (вж. с. 31)

След като в отделен параграф прави кратък обзор на пътя на други бивши комунистически партии в региона (ГДР, Полша, Унгария, Чехословакия, Румъния) авторът стига до „лявото политическо пространство“ в България и мястото и ролята на БСП. Лявото политическо пространство е очертано с кратки информации за възникването и характера на по-видимите партии извън БСП като ПП Български социалдемократи, Алтернатива за Българско Възраждане (АБВ), Движение 21, Българска социалдемократия – Евролевица (БСД-Е), Българска левица. Марков е обърнал внимание и на основни насоки в програмните им документи (програми, устави), търсейки отношението на тези партии към

социалдемократията. В тази връзка той установява следното: „Всички партии без Движение 21 споменават определени ценности, близки до европейската социалдемократия, но предимно имплицитно без директно споменаване. Това е и добър извод, че социалдемократическото не е развито в посока на така да се каже на повече информация, повече свързаност с Европа, европейски политики и т.н, а просто стои като най-общ знак за принадлежност.“ (с. 42).

При разглеждането на процесите на трансформацията на БСП Емил Марков остава верен на подхода си, като проследява този процес посредством представянето на изводите на основни изследователи и трудове с принос в това отношение, като Георги Карасимеонов, Петър-Емил Митев, Антоний Тодоров, Добрин Канев, Борис Попиванов, Мария Спирова. Според автора разгледаните изследователи правят обосновани твърдения за критичното значение на европейската социалдемократия за трансформацията на бившата комунистическа партия, за значението на международната легитимация, без която БСП не може успешно да се раздели с облика си на ретроградна комунистическа формация. Голяма част от авторите поставят и темата за повратните моменти в отношенията между големите социалдемократически партии като ГСДП, паневропейската Партия на европейските социалисти и българската левица. (вж. с. 65-66).

След общата картина, очертана от автора в първата глава, той се насочва в следващите две глави към детайлизиране на основните програмни позиции на европейската социалдемократия и на българската посткомунистическа левица. Тук с помощта на сравнителния анализ са изследвани в подробности общото и различното в подходите на двете страни.

Във *втората глава* („Идентичност и позициониране на европейската социалдемократия и българската посткомунистическа левица“) на преден план е поставен анализът на по-принципните идеи на програмно равнище. Идеята на автора е да разгледа първо програмните документи на Партията на европейските социалисти (ПЕС) от този период (с акцент върху Основополагащата програма на ПЕС от 2013 г., но и трите предизборни манифести за участието в изборите за Европейски парламент през 2009, 2014 и 2019 г.). След това да представи програмните документи на БСП (Програмата от 2008 г., както и предизборните програми на БСП на изборите за Европейски парламент) и да търси прилики и разминавания, които биха дали доказателства за наличие или липса на влияние на програмно равнище от страна на европейската социалдемократия върху БСП. Авторът е избрал за случая две тематични полета, около които да бъде осъществен сравнителният анализ – първото е полето на ценностите, на принципната идейна идентичност; второто - политическото им позициониране през призмата на разделението свой – чужд. Според него в програмните документи е налице „ярко ценностно припокриване по отношение на равната свобода за

всички, солидарността и социалната справедливост, равенство не само на старта, но и на жизнените шансове, на социалната пазарна икономика, на равнопоставеността, на социалното, икономическо и политическо овластяване на всеки гражданин“ (с. 83). Същевременно Марков открива и разминавания, които според него се дължат на „стремежа на БСП към отстояване на „национално своеобразие“, свързано със собствени акценти“ (с. 113).

В *третата глава* на дисертацията („Политически дневен ред и визии за бъдещето“) продължава паралелният анализ на програмните документи от предната глава, като този път погледът е към по-конкретните политически предложения, към съдържанието на визирания в тях желан политически дневен ред. Дисертантът установява в периода 2007-2014 г. почти пълно припокриването по темите за това как ще изглежда света отвъд финансовата криза, как ще бъдат гарантирани правата на европейските и българските граждани по отношение на икономиката, околната среда, както и по лансирани от европейската социалдемократия европейски инициативи и програми. В същия период по-различни според Марков са приоритетите на социалистите в ПЕС и в БСП по отношение на политиките на идентичност и миграция, в които БСП залага на своето „национално своеобразие“ и се опира на по-традиционалистки възгледи, като стига до премълчаване и дори отхвърляне на широко възприети от европейските политици позиции в това отношение.

В *четвъртата, последна глава* Емил Марков напуска зоната на преглед и анализ на вторичните източници и на партийните документи и се насочва към качествено емпирично изследване. Става дума за дълбочинни интервюта с четири отворени въпроса (като само един от тях е директно подчинен на темата на дисертацията), проведени в рамките на година с 19 респондента. Това са политици и политически активисти от основни партии в българското ляво политическо пространство – БСП (9 на брой, но с относително по-ниски позиции в партийната йерархия), АБВ (7 на брой от високо и средно равнище), Д 21 (3 на брой от средно равнище), БСДЕ (2 от високо равнище) и Българска левица (1 от високо равнище), като са включени бивши и настоящи председатели на партии, министри, евродепутати, общински лидери, общински съветници, младежки лидери и активисти. Целта на автора е да получи автентични данни за възприятията на влиянието на европейската социалдемократия върху развитието на българската левица в средите на самата българска левица. С оглед на конкретните натрупвания в отговорите може да се твърди, че в съдържателно отношение те надхвърлят темата на дисертацията, като това проличава и в групирането от страна на автора по основни теми, появили се в хода на интервюта. Те структурират като цяло и самата глава по следния начин - *сближаване на*

ляв и десен център; нагласа за национална самостоятелност; диференциации между европейско и българско ляво; персонални дефицити на лявото влияние; данъчна политика; възраждане на консерватизма в левицата; Истанбулска конвенция; мигранти. От друга страна обаче, точно появилите се в „духа на времето“ конкретни проблемни полета (особено последните три) очертават проблемите и границите на влиянието на европейската социалдемократия върху българската, показват напредващо разминаване между политическия дневен ред на европейските и на българските социалисти. Като цяло проведените от автора интервюта свидетелстват както за силната степен на влияние от страна на ПЕС и на европейските социалдемократии в първоначалния период на изследване, така и неговото видимо по-нататъшно отслабване за сметка на формиращ се национален дневен ред.

Емпиричната част на дисертационното изследване е много ценен източник на информация и представлява *важен принос на автора* в областта на изследване. Тук в много по-голяма степен от другите части на текста проличава доказаната от Емил Марков тенденция на отдалечаване на българската левица в голямото си мнозинство от някои принципни позиции на европейските социалдемократи. Очертани са по-ясно причините и измеренията на този процес.

Разбира се, в по-широкия смисъл на думата за приносен характер сочи и фактът на изследване на слабо изучени досега аспекти на взаимоотношенията интернационално – национално в рамките на европейската социалдемократия. Ценен е и прецизният и детайлен анализ на партийните документи и на вторичните източници в дисертацията.

И като цяло дисертацията е цялостен и завършен изследователски труд, в който докторантът успешно е осъществил комплексно и задълбочено изследване, реализирал е изследователските си задачи, верифицирал е успешно поставената хипотеза.

Дисертацията на Емил Марков със своите 180 страници текст, с добре изградената и балансирана структура, както и с богатата библиография (118 източника на български и английски език) отговаря и на формалните критерии за подобен род изследователски продукт. Изпълнени са и другите изисквания като наличие на автореферат, който точно представя дисертацията като цялост, както и самооценка на приносите, с която изразявам съгласие. Налице са и трите изискуеми публикации по темата на доктората.

Разбира се, към доктората могат да се направят някои забележки или да се отправят допълнителни препоръки:

Слабост на работата е прекаленото цитиране и рефериране на документи, което доминира в текста и от което страда анализът. Бих препоръчал на Емил Марков при евентуална по-нататъшна работа по този текст да „разбие“ това еднообразие и монотонност най-малкото като разшири собствения си оценъчен текст или включи такъв на други автори.

Основни първични източници в дисертацията са предизборните манифести на ПЕС и БСП. От една страна, този подход е разбираем, защото дава възможност за сравнение на формално еднотипни документи. Но все пак има различия между документи на национална партия и на международно партийно обединение, особено когато става дума за принципни програми, а не за предизборни платформи. От тази гледна точка може би било полезно допълнителното сравнение между две национални програми – например Хамбургската програма на ГСДП от 2007 г. и Програмата на БСП от 2008 г.

Макар стилът на автора да е подчертано академичен, формулировките му да са прецизни, все пак се срещат някои фактологически неточности, погрешно изписани имена, налице са и повторения.

В заключение:

Изложените по-горе оценки за научното качество на работата ми дават всички основания да препоръчам присъждането на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.3. Политически науки (Съвременна българска политика) на Емил Красимиров Марков.

София, 16 октомври 2022 г.

доц. д-р Добрин Канев